

*Jozo Tomasevich: "War and Revolution in Yugoslavia,
1941-1945: Occupation and Collaboration"
(Stanford, California, 2001.), 844 str.*

Knjige "Peasant, Politics and Economic Change in Yugoslavia" te "War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks" (Stanford, California, 1975) legitimirala je Jozu Tomaševića/Tomasevicha (1908-1994) kao vrsnog istraživača. Ova posljednja objavljena je i u hrvatskom prijevodu pod naslovom "Četnici u Drugom svjetskom ratu" (Zagreb 1979).

Radi se, i gotovo četvrt stoljeća nakon njezina izlaska, o nacjelovitijoj i najboljoj knjizi o četnicima koja se pojavila i u inozemstvu i na području nekadašnje Jugoslavije. U njoj je autor iskazao i distanciranu objektivnost čovjeka iz druge zemlje i detaljnu obaviještenost koju često može posjedovati samo osoba čije je podrijetlo upravo s terena čijom se poviješću bavi. Tomašević je rodom s Pelješca; bio je sarajevski gimnazijalac i švicarski student (doktorirao ekonomiju u Baselu 1934), potom novinar specijaliziranih ekonomskih časopisa u Beogradu i Zagrebu. Godine 1940. otišao je kao stipendist Rockefellerove fondacije u SAD. U SAD ga je zatekao rat i više se nije vratio živjeti u domovinu. Sveučilišnu karijeru završio je kao profesor emeritus ekonomije na San Francisco State University.

"War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration" je treća Tomaševićeva knjiga; on ju je do smrti gotovo dovršio. Njegova kći Neda doradila je čitav tekst, redigirala ga i učinila stilistički konzistentnim. Sve odlike koje je Tomašević iskazao pri pisanju knjige o četnicima, i u ovoj su knjizi došle do izražaja: dakle, pogled i "izvana" i "iznutra", uz silnu akribiju. U njoj je Tomašević opisao kako su okupatorske sile (nacistička Njemačka, fašistička Italija, Mađarska, Bugarska) vladale nekim dijelovima jugoslavenskoga prostora te kako su se u tim okolnostima prilagodili kolaboracionisti. Tomašević se bavio i položajem vjerskih zajednica u vrijeme okupacije i revolucije, uništenjem jugoslavenske židovske zajednice, nacifašističkom eksploatacijom jugoslavenskih prirodnih bogatstava i privrede, potom gospodarskim posljedicama rata i nekim drugima.

Veći dio knjige – gotovo polovinu – Tomašević je posvetio isključivo Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (233-510). Ta su razmatranja podijeljena u šest većih cjelina/poglavlja – "Nezavisna Država Hrvatska – talijansko-njemački kvaziprotektorat" (233-302), "Nezavisna Država Hrvatska – pod njemačkom dominacijom" (303-334), "Nezavisna Država Hrvatska – unutarnji problemi i politika" (335-379), "Nezavisna Država Hrvatska – vladavina bezakonja i teror" (380-415), "Vojne snage Nezavisne Države Hrvatske" (416-465), "Nezavisna Država Hrvatska – bosanskohercegovački Muslimani" (466-510). Naposljetku, Tomašević je dodao "zaključna razmatranja o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" (778-785) u kojoj obrazlaže zašto ustaška država nije mogla nastaviti živjeti u poslijeratnoj Evropi, čak i da su pobijedile Sile Osovine, potom o njezinoj prirodi. Tvrdi da ta država nije "imala ništa s hrvatskim političkim tradicijama niti s političkim koncepcijama,

stvarnim potrebama i ciljevima većine Hrvata... Nezavisnu Državu Hrvatsku, Pavelića i ustaški režim valja ocjenjivati samo po njihovim djelima. Istraživanje tih djela neizbježno dovodi do zaključka da je Nezavisna Država Hrvatska proglašena u strašno vrijeme, da su je proglasili ekstremni politički elementi, pod pokroviteljem koji im je bio sklon; da je djelovala po izopačenim načelima, služeći tiranima te da nije mogla ni skončati nego na tragičan način." Nedvojbeno, ta je cjelina najbolji i najvredniji dio knjige. Baš kao i u knjizi o četnicima, i o ustaškoj NDH u znanosti i publicistici, bilo je i ima vrlo različitih, dapače dijametralnih stavova. Tomašević nije izbjegavao razmatrati i najosjetljivija pitanja – primjer je tome slučaj Bleiburg, odnosno događaji u svibnju 1945. godine. Iako se i u domaćoj literaturi o tim događajima znalo pisati "bez srdžbe i pristranosti" (kao što je činio Darko Bekić u knjizi *Bleiburg, otvoreni dossier*, ur. M. Grčić, II. izd. Zagreb 1990), ipak i danas prevladava prigodničarstvo, jednostranost te pristranost. Kako u slučaju Bleiburga, tako i u drugima, Tomašević je, ako ne razriješio, onda postavio logične temelje za njihovo daljnje proučavanje i analizu (756 i d.). Zanimljiva su i značajna i njegova razmatranja o "navodnom i stvarnom broju žrtava" (718-750).

U tim analizama, baš kao ni na drugim mjestima u knjizi, Tomašević nije mogao ići u detalje, "do dna", jer se to i nije moglo očekivati u knjizi ovakva karaktera. No, kako su te teme još i danas na prostoru bivše Jugoslavije predmet političkih sporova i polje političke propagande, Tomaševićev način njihova razrješavanja mogao bi pomoći da postanu isključivo istraživački problem.

Knjiga ima i nedostataka: prvenstveno, radi se o činjenici da je rukopis praktički završen početkom devedesetih, pa nisu mogli biti uzeti u obzir u međuvremenu objavljeni radovi i izvori te novootvoreni arhivski fondovi. No, to ne bi bitno promijenilo sadržaj knjige, već eventualno neke detalje. Svako novo izdanje (bilo na engleskom, bilo na hrvatskom ili srpskom jeziku) moralo bi sadržavati svojevrsni pogovor koji bi dao takvu vrstu informacije.

Postoje i nepreciznosti – Tomašević tvrdi da Ćiril Petešić tvrdi kako su "ustaše ubile sedam katoličkih svećenika zbog suradnje s partizanima" (570-571). Zapravo, radi se o poznatom slučaju, kada je u Jasenovcu ubijeno sedam slovenskih svećenika, zbog čega je nadbiskup Stepinac u pismu Paveliću napisao da je "čitav Jasenovac sramotna ljaga za NDH" (vidi, J. Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, II, dokumenti, Zagreb 1998, 255.). Zapravo, 75 katoličkih svećenika u Hrvatskoj i BiH sudjelovalo je u ratu na strani partizana, a 43 svećenika stradalo je kao suradnici partizana, od toga 18 Hrvata i 22 Slovenca (vidi, Ć. Petešić, *Katoličko svećenstvo u NOB-u, 1941-1945*, Zagreb 1982, 274-276.). Spominje se da su talijanske snage u srpnju 1943. spalile "selo Žrnovnicu kraj Omiša" (str. 137), ali se, naravno, radi o Žrnovnici kod Splita.

Tomašević donosi tabelu ratnih žrtava među katoličkim svećenstvom: koristeći zastarjeli tekst Dominika Mandića (*Hrvatski kalendar za 1955*, Chicago 1954, 36-52), tvrdi da su u ratu i poraću ubijena 383 katolička svećenika, od toga su 353 ubili partizani, a 24 četnici. Ustaške žrtve među svećenstvom, kako ih navodi Petešić, uopće ne spominje. Pa ipak, budući da je posve neopterećen, Tomašević donosi i paralelnu tabelu žrtava među pravoslavnim sveštenstvom – iz nje saznajemo da su partizani ubili 152 sveštenika (str. 572).

Nažalost, Tomašević nije realizirao nakanu da nakon knjiga o četnicima i (pretežno) o ustašama napiše i treću knjigu u trilogiji, onu o partizanima – iako ju je čak i najavio na po-

sljeddijm stranicama knjige (str. 785). Bez nje, njegovo je istraživanje ostalo necjelovito u svom najvažnijem dijelu, jer je čitalac ostao lišen informacije o protivniku okupatorskih i kolaboracionističkih snaga koje je Tomašević tako sveobuhvatno i lucidno opisao i objašnrio u svoje dvije knjige.

Usprkos svim primjedbama, ova je knjiga, zajedno s knjigom "Četnici u Drugom svjetskom ratu", nezaobilazni temelj koje nijedno novo istraživanje Drugoga svjetskoga rata na području bivše Jugoslavije neće moći zaobići. I tako će, po svemu sudeći, ostati još dosta dugo vremena.

Ivo Goldstein

---

*Vladimir Stipetić: Povijest hrvatske ekonomske misli (1298.-1847.),
izd. Golden marketing, Zagreb, 2001., str. 1-698.*

Budući da do 1991. nismo imali svoje države normalno je da nismo imali ni povijest svoje ekonomske misli. Dr. Mijo Mirković i ostali jugoslavenski ekonomski povjesničari ugrađivali su hrvatske mislioe u okvir jugoslavenske ekonomske misli, a budući da su se gospodarska pitanja uvijek rješavala u Beču, Budimpešti i Beogradu, odnosno Veneciji ili Parizu to je ova grana znanosti ostala dosta zanemarena. Sam autor u predgovoru svoje knjige piše da je kao student Ekonomskog fakulteta pred pedeset godina s čuđenjem spoznao da naša ekonomska znanost nema svoju povijest a da je u udžbenicima ova komponenta zanemarena, te da je i ono što je bilo napisano o povijesti naše ekonomske misli tada bilo usputno, bez dubljeg analitičkog razmatranja ponuđenih rješenja. Do danas se je situacija mnogo popravila, te zahvaljujući radovima Zlatka Herkova, L. Pejića, I. Vrančića, Igora Karamana, Ivana Ercega, Miroslave Despot, Danice Božić-Bužančić, Ivana Kampuša, stojimo mnogo bolje sa spoznajama o hrvatskim ekonomistima do polovine devetnaestog stoljeća nego u vremenu kada je Mijo Mirković pisao svoj udžbenik "Razvoj ekonomske misli u XIX. veku", (Beograd 1938) odnosno kada je 1944. izašla knjiga "Teorije društvenog gospodarstva", (Zagreb, 1944.) O. Spanna, ili bio dovršen rukopis "Povijest ekonomskih doktrina" Valdemara Lunačeka (Zagreb, 1996.), i bili poznati radovi Slobodana Štampara koje je priredio A. Dragičević pod naslovom "Ekonomska teorija (izabrani radovi)(Zagreb, 1989. Javili su se brojni novi mladi znanstvenici, ekonomisti, pravnici, statističari i povjesničari, i svaki je od njih pomaknuo malo naprijed naše spoznaje o istaknutim ličnostima ekonomske misli, te danas imamo ogromno bogatstvo koje je akademik Vladimir Stipetić prvi sustavno sistematizirao u svojoj sintezi. Danas već imamo toliko radova da postoji opasnost da se zanemare rezultati nekog vrijednog rada koji je nastao izvan znanstvenih projekata i gotovo da obilje radova prelazi jednog znanstvenika da valorizira sve te radove i da im dade pripadajuće mjesto u sintezi. Upravo stoga je važna ova prva sinteza povijesti naše ekonomske misli i njene primjene u praktičnom životu iz pera vrlo uglednog ekonomiste, koja na jedan način sumira naše i svoje spoznaje. Naime Vladimir Stipetić pisao je već ranije o Jurju Križaniću, Kotruljeviću, Relkoviću i drugima u zbornicima sa znanstvenih skupova ili posebno u znanstvenim člancima, a onda je objavio i knjigu "Studije iz povijesti naše ekonomske mi-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

34-35-36

ZAGREB 2001-2004

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača

Neven Budak

Redakcija

Ivo Goldstein
Borislav Grgin
Mirjana Matijević-Sokol
Nenad Moačanin
Boris Olujić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednik

Mario Strecha

Tajnik redakcije

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica
Iva Makvić

Tisak
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje završeno u srpnju 2004. godine

Naklada
400 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 34-35-36
/ [uređivački odbor Mario Strecha... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
2002.-2004. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X